

La Tgira da monuments dal chantun Grischun

Perscrutaziun e mantegniment da la cultura architectonica

■ **Las incumbensas da la Tgira chantunala da monuments en da mantegnair e perscrutar las perditgas materialas da la cultura architectonica en il Grischun, da promover la cultura architectonica, cunzunt la qualitat artisanala e creativa, e da guardar ch'ils monuments architectonics e lur contorns vegnian utilisads en moda persistenta e conform a lur destinaziun.**

La Tgira da monuments furma in dals ressorts da l'Uffizi da cultura dal chantun Grischun.

Sco basa per sia lavur vala dapi l'onn 1946 l'Ordinaziun davart la protecziun da la

natira e da la patria che ha surdà la dumonda da la protecziun da la cuntrada, da l'archeologia e da la tgira da monuments a la Cumissiuon chantunala per la protecziun da la natira e da la patria, la quala cussegliava anc oz la regenza chantunala en quest senn.

La tgira da monuments en il decurs dal temp

Gia avant ch'ins è s'occupà scientificamain dals monuments istorics en quels vegnids abitads, duvrad e mantegnids da bleras generaziuns. En il 19avel tschientaner ha la tgira da monuments survegnì sia basa tras las disciplinas istorgia, archeologia ed istorgia d'art. Pioniers da questas scienzas èn viaggiads tras il chantun ed han elavurà tschertas obras d'art, sco p.ex. las picturas en la tur dal chastè Brandis (Johann Rudolf Rahn) u en la claustra da Müstair (Josef Zemp, Robert Durrer). La Cumissiuon federala per la tgira da monuments ha sustegnì la restauraziun da numerosas baselgias medievalas e da singuls chastels cun cussegliar e cun conceder agids finansials.

Pioniers da la tgira da monuments instituzionalisada da l'emprima mesadad dal 20avel tschientaner èn stads: Walthor Sulser, manader ed accumpagnader da numerosas restauraziuns da baselgias e da chapluttas ch'el ha registrà en sia qualitat d'architect, istoricher d'art ed archeolog en ina vista generala sut l'aspect da la tgira da monuments, ed il giurist ed istoricher d'art Erwin Pöschel che ha redigi dal 1923 fin il 1948 ils toms d'inventari davart la chasa burgaisa, davart ils chastels e davart ils monuments d'art dal chantun Grischun ch'èn anc oz fundamentals.

L'onn 1960 è vegnida instituzionalisada la piazza d'in tgirader da monuments chantunala. L'emprim tgirader da monuments, Alfred Wyss, ha lavurà fin l'onn 1978 en il Grischun. L'onn 1965 è entrada en vigur complementarmain la Lescha per promover la protecziun da la natira e da la patria e la lavur culturala e scientifica en il chantun Grischun.

Tge fa la Tgira da monuments?

La Tgira da monuments dal Grischun s'occupa da la perscrutaziun e dal mantegniment da la cultura architectonica durant la perioda da l'antica tardiva fin il temp dad oz. En collavuraziun cun in'architecta u cun in'architect, cun mastergnants u cun mastergnants sco er cun la patruna u cun il patrun da construcziun ademplescha ella si' incumbensa principala da mantegnair la substanza architectonica istorica en ses stadi oriund. Bliers edifizis èn creschids en etappas en il decurs da differentas epocas. Là è la perscrutaziun architectonica fitg impurtanta en la tgira da monuments. Sco disciplina da l'archeologia sclerescha ella l'istorgia dals edifizis analisads ed elavura uschia la basa per conservar e per restaurar monuments architectonics istorics. In'ulteriura incumbensa è quella da gidar ad integrar ils edifizis novs en il maletg dal vitg ed en la cuntrada.

Las lavurs da documentaziun da la

Impressiuns da la lavur da la Tgira da monuments.

Tgira da monuments cumpiglian raports da restauraziun ed inventaris. Actualmain vegnan elavurads ils inventaris dals abitadis engiadinais da Tschlin sco er da Cinuos-chel e da Susauna. Ulteriurs inventaris, sco l'inventari dals edifizis singuls, tutgan medemamain tar il champ da lavur da la Tgira da monuments ma er il sustegn da lavurs e da publicaziuns scientificas (register dals monuments architectonics en il Grischun 1800-1970), la lavur da publicitad (visitas guidadas, referats, colloquis) ed il barat d'ideas cun collegas spezialisads sin plaun naziunal ed internaziunal.

Cussegliaziun da construcziun

La cussegliaziun da construcziun sustegna l'autoritad da construcziun da la vischnanca en moda professiunala, sche quella sto giuditgar dumondas da construcziun. Sco cussegliaders da construcziun èn adattadas persunas dal sectur da construcziun (architects, collaboraturs da la Tgira da monuments dal chantun Grischun) che n'han naginas incaricas da construcziun en la vischnanca pertutgada. La cussegliaziun da construcziun garantescha ch'il concept vegnia examinà en moda professiunala ed uschia sco ch'i vegn pretendi en la lescha communal da construcziun e sco ch'ils giavischs da mantegnair e da concepir in project vegnian resguardads. Pia èn las incumbensas principals: 1) mantegnair la substanza architectonica da gronda impurtanza istorica; 2) mantegnair il maletg dal vitg; 3) garantir la qualitat dal concept d'edifizis novs.

Mantegniment d'in monument architectonic istoric

Per mantegnair in monument architectonic istoric è adina cumpetent e responsabel la possessura u il possessur. Mo en edifizis ed en stabiliments istorics pli gronds procuran pedels, sacristans, callusters sco er mastergnants dal manaschi ch'il mantegniment vegnia fatg en moda professiunala. La meglra premissa per mantegnair in edifiz è ch'el vegnia utilisà en ina moda adequata che sa cumporta cun la substanza. Questa utilisaziun pussibilescha controllas regularas. Donn

puncts debels vi da l'edifiz vegnan uschia scuvids a temp e pon vegnir reparads ed eliminads cun meds simpels u pon vegnir retegnids e limitads cun mesiras d'urgenza.

A persunas privatas ed ad instituziuns porscha il maun public in sustegn finanziar per mesiras da la Tgira da monuments. La Tgira chantunala da monuments paja contribuiziuns per mantegnair la substanza, per conservar e per restaurar monuments architectonics istorics, lur equipament e lur contorns. En cas spezial paja er la Confederaziun contribuiziuns (Uffizi federal da cultura, secziun tgira da monuments e protecziun da la patria). Ina dumonda sto vegnir inoltrada via la Tgira chantunala da monuments. In per vischnancas dal chantun Grischun han er institui in fond da contribuiziun che po promover singuls projects locals. En paucas vischnancas datti ultra da quai fundaziuns spezialas che sustegnan finanziarmain las mesiras da la tgira da monuments architectonics e da la protecziun dal maletg dal vitg.

Inventaris dals abitadis e d'objects

La Lescha chantunala davart la planisaziun dal territori da l'onn 1973 ha previs en il plan general da furmaziuon l'instrument da l'inventari dals abitadis sco basa per fixar las gruppas ed ils objects degns da vegnir protegids e mantegnids. En quest senn è vegni elavurà – il pli savens avant ina revisiun da la planisaziun locala – in inventari da l'abitadi che cumpiglia l'entir center istoric dal vitg. In inventari dals abitadis tenor ils principis da la tgira da monuments chaschuna dentant gronds custs che mo paucas vischnancas èn prontas da surpigliar. Ina pretensiun principala ad in inventari dals abitadis tenor ils principis da la tgira da monuments è ch'ils edifizis inventarisads na vegnian betg caracterisads e validats tenor lur parita exteriura. Er lur interieur sto vegnir documentà, analizà, descrit e validà.

Il concept per l'inventari d'objects è vegni sviluppà ils onns 2003 e 2004. El ha dus puncts da partenza metodics: In da quels èn ils inventaris dals abitadis da la Tgira chantunala da monuments. Ils sin-

guls edifizis vegnan presentads là mingamai cun in text, cun plans e cun maletgs. L'auter punct da partenza è il cudesch dals locals ch'è fitg deraś en la disciplina da l'architectura. En quest cudesch vegnan documentads e descrits detagliadamain ils singuls locals d'in edifiz.

Areguard il grad da specificaziun è l'inventari d'objects vegni piazzà tranter ils dus puncts da partenza. Las pretendiuns ad in tal inventari pon vegnir formuladas sco suonda: Avant il cumenzament da la planisaziun sto vegnir fatg in inventari da la chasa e da ses equipament. Necessaria è ina documentaziun cumplexiva dal stadi actual. Pli gronda ch'ina intervenziun planisada è u pli grond ch'il

donn ch'ins ha constatà è, e tant pli detaglià che l'inventari sto esser. L'inventari consista d'in cumenzament da construcziun cun plans conforms a la defurmaziuon, e quai a la scala dad 1:50, per ils detagls 1:20 u 1:10. En quest inventari vegnan cartografads er tut ils donn.

La preschentaziun:

La Tgira da monuments dal chantun Grischun: www.dpg-gr.ch

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=2227
www.chattà.ch

Dumondas a la Tgira da monuments

È mia chasa in monument architectonic? Monuments architectonics èn edifizis che han ina valor speziala artistica u istorica per il vitg, per la regiun u per il chantun. Per la qualitat e per l'impurtanza d'in edifiz èn decisivs facturs sco la vegliadetgna, la substanza originala mantegnida, la rarità, la funcziun, l'equipament e.u.v. La qualitat e l'impurtanza d'in edifiz n'èn betg adina evidentas e ston vegnir giuditgadas d'in expert.

Tge è degn da vegnir mantegnì vi da mia chasa? Questa dumonda sto vegnir sclerida gist al cumenzament. Pir cur ch'ins sa tge ch'è prezios e tge ch'è degn da vegnir mantegnì, pon vegnir planisadas intervenziuns architectonics en e vi da la chasa. Pervia da quai sto l'emprim vegnir fatg in inventari detaglià (in uschenumnà inventari d'object) per sclerir, tge parts architectonics, tge parts dal mobigliar, tge fastizs e tge resultats che duain vegnir mantegnids. Da quai resulta ina clera graduaziun tranter mantegnair e transfurmar: 1) Tge sto vegnir mantegnì dal tutfatg? 2) Tge fissi raschunavel da mantegnair? 3) Tge dastga vegnir remplazzà u midà? 4) Tge sto vegnir midà stringentamain? Cun agid da questa graduaziun po vegnir

fixada ad ura la libertad d'agir en quai che concerna las pussaivladads d'utilisar e da midar la construcziun d'ina chasa.

Co po gidar la Tgira da monuments? La Tgira da monuments cussegliava la patruna u il patrun da construcziun e la direcziun da construcziun tar la tgira, tar la conservaziun e tar la restauraziun d'edifizis istorics. Ella po dentant mo gidar, sch'ella vegn involvida ad ura en in project. Tar monuments architectonics spezialmain prezios paja la Tgira da monuments contribuiziuns da subvenziun. En quest connex sto il patrun da construcziun u la direcziun da construcziun inoltrar ina dumonda da subvenziun cun ils documents necessaris a la Tgira da monuments, e quai avant che cumenzar cun las lavurs da construcziun.

Il formular da contribuiziun cun las explicaziuns correspondentas infurmescha davart ils documents che ston vegnir inoltrads. Las contribuiziuns dal chantun als custs imputabels impurtan 15% per corporaziuns publicas (vischnancas, cumins da baselgia) e 20% per persunas privatas che na survegnan naginas entradas da taglia. Per regla vala ina limita per object da 150 000 francs.